

Györök Tibor:
A beavató szentségek Nüsszai Szent Gergely írásai

BP., JEL KIADÓ, 2014., LITTERATURA PATRISTICA 6¹

Györök Tibor Nüsszai Szent Gergely beavató szentségeiről írott monográfiája 2014-ben jelent meg a Jel Kiadó *Litteratura Patristica* sorozatának 6. köteteként, abban a sorozatban, amelynek 2. és 3. kötete – *Katekézis, költészet és ikonográfia a IV. században*, illetve *Nüsszai Szent Gergely teológiai antropológiája* – a magyarországi patrisztikai, közelebről Nüsszai Gergely-kutatások terén elévülhetetlen érdemeket szerzett Vanyó László munkája. Györök Tibor könyvét is mindenekelőtt ebbe a kontextusba kell behelyeznünk, aminek újabb, jelentős állomása és egyben hiánypótló műve is, hiszen első ízben jelent meg magyar nyelven nagyobb terjedelmű, összefoglaló munka a kappadokiai atya beavató szentségekről vallott tanításairól.

A megelőző kutatások bemutatása jelen keretek között nem lehetséges, annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy Ivánka Endre és Vanyó László után a XX. század utolsó évtizedében a klasszika-filológusok, filozófusok és mások körében is megnövekedett az érdeklődés a patrisztikus témák kutatása iránt. A másik, szintén figyelemre méltó mozzanat az, hogy azon kutatók jó részét, akik a nüsszai püspök kiterjedt munkásságával foglalkoztak, személyesen is megérintette a kappadokiai atya gondolkodása, elég itt Hans Urs von Balthasar nevét említenünk, aki egész teológiáját Gergely hatása alatt dolgozta ki, de például Vanyó Lászlónak is ő volt a kedves szerzője. Györök Tibor könyvét olvasva is érezhetjük a tárgy iránti elkötelezettséget és a kutatói alázatot; és nem utolsósorban Nüsszai Gergely tanításainak aktualitását, melyet a könyv hátoldali szövege figyelemkeltően fogalmaz meg: „[...] egységes világszemlélete, a kezdetektől a végidőig ívelő üdvtörténeti horizontja, optimizmusa, a másként gondolkodókkal párbeszédet kezdeményező és őket meggyőzni igyekvő érvelései, missziós lendülete, tudományos igényessége és őszinte áhítata [...] üdítőleg és inspirálóan hat a mai Olvasóra.”

A munka – amely a szerző doktori disszertációjának átdolgozott változata – a *Bevezetés*en túl két nagy fejezetből áll: az első magát a szűkebben vett témát, Gergely beavató szentségekről vallott tanításait vizsgálja az egyes szentségek teológiai

¹ A Magyar Patrisztikai Társaság 2016. január 15-én tartott könyvbemutatóján (ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtára) elhangzott ismertetés szerkesztett változata.

„fontossági” sorrendjében tárgyalva, következetesen és kitartóan haladva végig az adott szentséghez kapcsolódó témákon. A második, *Szintézis* címet viselő fejezet pedig az egész gergelyi életműben – teológiájában, antropológiájában, misztikájában – próbálja meg elhelyezni a szentségtani tanításokat.

A bevezető rész röviden foglalja össze az olvasó számára, amit Nüsszai Gergely életéről, munkásságának és ezen belül szentségtanának a jelentőségéről tudnunk kell. Az egyházatya életrajzának, munkásságának jól ismert mozzanatait kicsit penzumszerűen sorolja fel (a 12. oldalon Baszileiosz születésének éve esetében egy zavaró elütés is maradt a szövegben), de az összefoglalás semmiképpen nem haszontalan, főleg a szélesebb olvasóközönség tájékozódása tekintetében.

A beavató szentségeket tárgyaló részt Györök Tibor egyrészt a Gergely szentségtana szempontjából releváns művek számbavételével, a szentségtani terminológia rövid bemutatásával és a liturgikus vonatkozások tárgyalásával indítja. A kappadokiai atya a szentségtant kifejezetten tárgyaló, összefoglaló munkát nem írt, azonban dogmatikai, exégétikai és misztikus műveiben, beszédeiben és leveleiben egyaránt tett idevonatkozó megjegyzéseket (kivéve a betegek szentségéről, 20.), természetesen nem minden esetben egyenlő mélységben, amit Györök Tibor is hangsúlyoz. Legjelentősebbek ebből a szempontból a dogmatikai művek, főleg az *Oratio catechetica magna* 32-40. fejezete, az ünnepi beszédek és az exégétikai művek.

A beavató szentségek témájának tárgyalásakor (is) felmerül két módszertani probléma, melyekkel a monográfia szerzője – kimondva vagy kimondatlanul – szintén szembenéz. Az egyik, hogy a vizsgálandó művek körét meddig célszerű bővíteni. Györök Tibor vizsgálódásainak nagy érdeme, hogy a gergelyi életmű egészében mozog (a szövegrészleteket vagy saját fordításában adja meg, vagy a már meglévő fordításokban, szükség szerint módosítva azokat), a szentségtan témájához kapcsolódó minden lényeges kérdésre kitér, nem csupán leíró, ismertető módon, hanem lényegi összefüggéseket világítva meg. Az előzményekre (mindenekelőtt Órigenészre és a platonikus, újplatonikus hatásokra) és a kortárs jelenségekre azonban csak ritkán utal, de a történeti horizont figyelmen kívül hagyása a téma nagysága miatt érthető döntés. Ugyancsak komoly módszertani megfontolásokat igényelt annak eldöntése is, hogy amikor az egyes szentségeket vizsgálja, hol vágja el a különböző (teológiai, antropológiai, protológiai, eszkatológiai, misztikus, retorikai és ki tudja még, hány irányba leágazó) szálakat ahhoz, hogy a kitérők ne menjenek a koherencia rovására. Györök Tibor mindig jó érzékkel találja meg ezeket a pontokat, és a hatalmas anyagot nagy tudással, magabiztosan mozgatja.

A másik fontos módszertani dilemma, hogy a témához kapcsolódó munkákat a művek valós vagy vélt kronológiájának a rendjében vagy attól függetlenül tárgyaljuk-e. Ha az időrendi szempontokat választjuk, a változásokra, az ellentmondásokra irányulhat rá jobban a figyelem, ha a művek kronológiájától függetlenül tárgyaljuk, akkor pedig az a benyomás kelhet, hogy egységes, változatlan, rendszerszerű néze-

tekkel van dolgunk. Györök Tibor ez utóbbit választja és a szentségtani kérdések „logikájának” rendeli alá a művekre való hivatkozást, ugyanakkor mégis érzékelteni tudja azt, hogy Gergely megnyilatkozásai nem voltak változatlanok, hanem többnyire az adott életszakasz polemikus kontextusának rendelődtek alá (pl. 77., 86.) – a kappadokiai atya soha „nem semleges nézőpontból érvel” (192.). A szerző többször is említi – helyesen –, hogy a művek nagyobb részének alkalmi jellege, a hallgatóság összetétele meghatározta azt, hogy Gergely hogyan szólt, és egy adott témával kapcsolatban éppen mit tartott fontosnak hangsúlyozni. A 87. oldalon a szerző a műfaji sajátosságokat említi mint magyarázó okot, de még inkább használhatnánk a diszkurzív keret fogalmát, amely a műfaj adta meghatározottságokon kívül több dolgot is magában foglalhat, amelyekre egyébként Györök Tibor is utal.

A beavató szentségek tárgyalását a keresztséggel kezdi, melynek fontosságát az Eucharisziával együtt az is mutatja a gergelyi életműben, hogy a *Nagy katekétikus beszéd*ben csupán ezzel a kettővel (a keresztségre és az Eucharisziára gondolok) foglalkozik (60.). Gergely szerint a keresztségben, amely Krisztus halálának és feltámadásának utánzása (OCM, 35. fejt.), olyan kegyelmet kap az ember, amelyet majd a keresztségre válaszul adott hitben tud kibontakozni. Ezen értelmezésben, amely a keresztséget mint szentségi cselekményt utánzásnak mondja, a kappadokiai atya gondolkodásmódjának egyik kulcsfogalma, a *mimészisz* van jelen: a keresztséggel kezdődő szentségi élet a *vita christiana* egészében jelenik meg, amely nem más, mint Krisztus imitációja (67.). A keresztség azonban önmagában még kevés: nem az üdvösséget, csupán a feltámadás (helyreállítás) lehetőségét biztosítja (73.), a „lélek eredeti szépségéhez való visszavezetés”-t, amely Gergely üdvösségtanának központi gondolata (81.).

A monográfia szerzője kitér a keresztség felvételével kapcsolatos egyéb kérdésekre is, melyeket nehéz lenne most itt részletezni, hiszen az egész kérdéskörnek közel kilencven oldalt szentel. Ezek között teológiai, antropológiai, aszketikus-erkölcsi, liturgikus, a hitélet gyakorlatához tartozó kérdések egyaránt vannak (pl. az istenképiséghez való viszony, a szentség- és kegyelemtani kifejezések képlékeny volta, a keresztség szükségessége, a keresztség felvételét megelőző személyes állapot problémája, a szentségben való részesedés időpontjának kérdése, a keresztség beavató szentségének hatása).

A beavató szentségek tárgyalását a bérálással, a Szentlélek kenetével folytatja (148-173.), amely a nüszzai püspök gyakorlatában összefügg azzal az apologetikus céllal, hogy hangsúlyozza a Szentlélek istenségét. Gergely ezzel a szentséggel kapcsolatban csupán szórványos megjegyzéseket tett (149.), ráadásul a krizmáció liturgiája és szentségtani értelmezése sem szilárdult meg még a korban (149.), és a változatos liturgikus hagyományban (151.) a szentségek sorrendje sem volt egyértelmű. Ahogy Györök Tibor rámutat, Gergely a krizmációt világosan megkülönböztette mind a keresztségtől, mind az Eucharisziától (160.), de hogy önálló szentséget látott-e

benne, azt végső soron eldönthetetlennek tartja (161-162.), bár ha mégis állást kellene foglalni, akkor inkább önálló rítusnak, mint szentségnek tekintené (172.).

A másik nagy beavató szentség, az Eucharisztia tárgyalását (174-199.) Györök Tibor a keresztséghez hasonlóan az *Oratio catechetica magná*ból kiindulva kezdi, és nem kérdéses számára, hogy „Krisztus valóságos jelenléte a szent színek alatt a kappadokiai atya korában nem volt vita tárgya.” (175.) Györök az Eucharisztia gergelyi értelmezésének tárgyalásakor sok esetben viszonyítási pontként kezeli a keresztség szentségét: mindkettő az ember kettős természetéhez igazodik, mindkettő az Ige megtestesülésével van kapcsolatban, és mindkettő a kegyelem és az üdvösség feltétele (174-175.), ontológiai és morális változásokat egyaránt előidézve az emberben (191.). Míg a keresztség Krisztus halálának és feltámadásának az imitációja, addig az Eucharisztia Krisztus keresztdozatában van megalapítva, amelynek elővételezéseként tekinthető az utolsó vacsora (179.). A kappadokiai atya számára ebből az következik, hogy „[a] szentmise ősmintája a mondottaknak megfelelően nem az utolsó vacsora, hanem a keresztdozat. Az utolsó vacsora maga is, bár kétségtelenül egyedülálló (paradigmatikus) módon, a keresztdozat megjelenítése.” (179.).

Györök Tibor monográfiájának egyik nagy érdeme, hogy a szentségeket nem csupán önmagukban, hanem hatásukban is vizsgálja (pl. 103.), meg tudja mutatni azt, hogy a nüsszai püspök gondolkodásában a beavató szentségek és azok hatásai szoros kapcsolatban állnak egymással, az ember átalakulási folyamatában kijelölt helyük van, és az emberi természet megistenülésének a szolgálatában állnak (185.). Az állandó változásnak kitett ember folytonos megújulását, átalakítását azonban egyedül csak az Eucharisztia képes megadni (189.). A kappadokiai atya ezen felfogásából következik, hogy a beavató szentségek, különösen az Eucharisztia vizsgálatkor nemcsak dogmatikai, hanem spirituális szempontokat is érvényesíteni kell.

A többi szentséget (bűnbocsánat, papság, házasság) már sokkal rövidebben tekinti át a szerző, mindössze tizennyolc oldalt szentelve ezeknek (200-218.). A bűnbocsánat (egyházi kiengesztelődés) kérdésével kapcsolatban a Nüsszai nézeteinek az érdekessége, hogy a „hagyományos” bűnök (hittagadás, paráznság, házasságtörés, szándékos gyilkosság) mellett a pénzsóvárságot is a bűnök közé sorolta. Gergely azonban inkább az egyház cselekményei (*ta ethé tész ekklesiász*) közé sorolja a bűnök megvallását és az egyházi kiengesztelődést, mintsem hogy szentségnek tekintené (205-206.). Hasonló a helyzet a papsággal, melynek mibenlétét a papszentelésben kapott kegyelemből kiindulva magyarázza. A házasságra pedig úgy tekint, mint a bűnbeesés következtében megjelenő szexuális vágyak megélésének törvényes keretére (216.), egy relatív értelemben vehető értékre, amellyel azonban szembeállítja a szüzesség eszményét.

Györök Tibor a szentségek tárgyalása után újabb nagy részbe kezd, *Szintézis* címmel, mintegy hetven oldalon (219-293.). Kérdéses számomra, hogy szükséges

volt-e az itt tárgyalt kérdéseket önálló részzé alakítani, s nem lett volna-e elegendő azokat az egyes szentségek bemutatásához és értelmezéséhez hozzákapcsolni. Kétségtelen – ahogy erre már utaltam – hogy a beavató szentségek témáinak olyan sokfelé vannak leágazásai („kapcsolódó linkjei”) a gergelyi életműben, hogy nehéz meghatározni, hol kell elvágni ezeket a szálakat. Könyve első nagy részében Györök jó érzékkel találta meg ezeket a pontokat, a második részben viszont mintha a saját hiányérzete nyomán futna neki újra az első részben már szinte kivétel nélkül érintett kérdéseknek. A szerzőt láthatóan az is motiválta a második rész megírására, hogy még hangsúlyosabbá tegye a szakramentumok szoros kapcsolatát a misztikával Gergely gondolkodásában; így azonban ismétlésekbe is kell bocsátkoznia.

Ebben a tekintetben mindenekelőtt a keresztény misztika atyjaként is emlegetett kappadokiai atya két nagy kései munkájára, a *Canticum-homíliákra* és a *Mózes életétere* utal a szerző. Gergely a szentségek spiritualizálását úgy éri el, hogy egyrészt – Órigenész nyomán – szellemi jelentéseket ad a materialitásukban (víz, olaj, kenyér és bor) is megmutatkozó szentségeknek, másrészt – misztikájához kapcsolódóan – kidolgozza a szentségek, mindenekelőtt a kereszttség gazdag szimbolikáját. Ugyanakkor Györök azt is hangsúlyozza, hogy ennek ellenére nem fér kétség Gergely szentségi realizmusához: egyértelműen beszél a szentségek anyagában végmenő változásokról és a szentséget vevő személyben kifejtett hatásokról is (236.). A látható és láthatatlan elem kettőssége, a materiális és a pneumatológiai oldal a szentségi struktúrában az ember antropológiai struktúrájának is megfelelő a kappadokiai atya gondolkodásában (84.).

Mindenképpen indokolt azonban a II. rész 2. pontjának külön tárgyalása, ami viszont összekapcsolható lett volna a bevezetés 3. pontjával. Ugyanis ezekben a fejezetekben tárgyalja, foglalja össze a szerző Gergely szentségtanának jelentőségét és helyét teológiai rendszerének egészében. Györök Tibor már a 21. oldalon megfogalmazza kutatásainak egyik fontos konklúzióját, hogy tudniillik a kappadokiai atya nem adott különleges hozzájárulást a szakramentális teológia fejlődéséhez, hanem inkább az egyház konstantini fordulata után kibontakozó folyamat „részesé és kiemelkedő tanúja” volt (21.). Bár a kutatók körében sok kérdés vitatott ezzel kapcsolatban, mégis kiemelkedő Gergely Eucharisztia-magyarázata (174.), és fontos szerepet játszott a szentségekkel kapcsolatos terminológia fejlődésében is, amire a monográfia szerője több alkalommal is utal (178., 182.). Nem utolsósorban hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a nüszzai püspök számára ezen szentségek szoros összetartozása magától értetődő volt (161.), és végső soron az ember Isten felé haladó tökéletesedésének, „megistenülésének” folyamatában nyerik el jelentőségüket.

A kérdések tárgyalásakor Györök Tibor a vonatkozó szakirodalom imponálóan széles körű ismeretéről tesz tanúbizonyságot. Nemcsak a nüszzai püspök életművének fennmaradt szövegeit ismeri jól, hanem a Gergely-kutatások vonatkozó eredményeit is. Ezen kutatások közismerten szerteágazóak és elevenek, eredményeik

már-már követhetetlenek. A hatalmas szakirodalomból a szerző célirányosan válogat, ezzel magyarázható, hogy néhány alapművet nem látunk a felhasznált irodalom jegyzékében (pl. Anthony Meredith, Johan Leemans, Morwenna Ludlow, Ilaria Ramelli, Johannes Zachhuber munkái). Ezzel együtt a mintegy harminc oldalas forrás- és irodalomjegyzék is jó tájékoztató segédletként szolgálhat.

D. Tóth Judit